

Historisk översikt över svensk lagstiftning till skydd och stöd för barn och familj

Av dr Torsten Thysell, Karlstad

Före kristendomens införande

Speciella samhällsåtgärder i syfte att hjälpa värnlösa eller eljest vårdbehövande barn är i Sverige av sent datum. I vårdavseende jämställdes barnet i äldre tider med den vuxne. Fattigvård var i allmänhet den enda form av hjälp, som kunde komma ifråga. Före kristendomens införande var det släkten, som hade skyldighet att försörja sina nödställda medlemmar. De svenska landskapslagarna fastställde släktingarnas rätt "att framom främmande få taga till sig den som icke förmådde sköta sig själv och i vederlag få dennes egendom". Några av svealagarna ålägger barnet att försörja sina åldriga och sjuka föräldrar. Detta blev också landslagens ståndpunkt. Medkänslan för de fattiga synes således i det hedniska samhället icke ha sträckt sig längre än till släktingar. Långsamt utbreddes sig emellertid vårdförpliktelsen. I Gotlandslagen framgår detta i bestämmelser rörande en familj av frigivna trälar: "Men om de komma i nöd, äro de gravgångsmän: man skall gräva en grav på kyrkogården och sätta dem i den och låta dem dö där. Den tidigare husbonden skall upptaga den av dem, som lever längst och sedan föda den". De fattiga delades således i två grupper: släktingar och "gravgångsmän". (PIRINEN)

Bruket att sätta ut nyfödda och i synnerhet barn som var klena och svaga har sannolikt också förekommit i Sverige. Medeltida rättskällor har dock icke något att berätta därom. Barnutsättningen var en sed, som de nordiska folken hade liksom andra germaner och man vet, att den i vissa kulturstudier fanns hos medelhavsfolken. Barnutsättningen var tidens sätt att balansera förhållandet mellan an-

talet födelser och tillgången på livsmedel. Genom kristendomens inflytande i Norden minskade seden att utsätta nyfödda och i tiden för de äldsta landskapslagarnas upptecknande i början av 1200-talet var den sannolikt borta, enär "straffbud" saknas. Barnutsättning uppfattades som en brottslig handling eller som barnamord. Möjligen var det dock en tid tillåtet att utsätta vanskapta barn och missfoster och en bestämmelse därom kan ha funnits i lagen. I en norsk lag var det nämligen bestämt, att alla barn skulle kristnas utom vanskapta barn och missfoster: "Nu är ett barn fött i bästa lycka, det har både naglar och hår, drager andan in och ut: ett sådant barn skall få dopet". Istället för utsättande av barn blev det så småningom under den första kristna tiden brukligt att lägga det barn, som man icke ansåg sig kunna taga hand om, på kyrkogolvet och därmed i munkars och prästers vård. Så småningom inrättades också de s. k. hittebarnshusen, där ett sådant barn kunde läggas "på trappan" och därmed räddas till livet. (HOVSTAD, WEDRUP)

Under medeltiden

Under medeltiden blev vården av de sjuka och fattiga en kyrkans angelägenhet. Kyrkan blev vägröjare för anstaltsvård och gav hjälp åt både fattiga och sjuka. Den kyrkliga anstaltsvården bedrevs i kloster och hospital och omfattade sannolikt även vård av värnlösa barn, som under medeltiden förekom i de kringstrykande tiggarskarorna. Så småningom fick kyrkan för sin hjälpsamhet icke blott förfoga över gåvor och donationer utan

även över andel i "tionden" eller den avgift på sädesslagen som fördelad mellan präst, kyrka och fattiga, bönderna hade rätt att innehålla för att själva direkt kunna hjälpa de fattiga. Kyrkans hospitalvård fick så småningom en karaktär av offentlig fattigvård. Givande av allmosa blev dock den viktigaste grundvalen för medeltidens fattigvård. En allmosa ansågs värdefull som syndarens bot: "Fasta är bättre än bön och allmosa är bättre än båda". (PIRINEN)

Under reformationstiden

Reformationen och den i samband därmed genom Västerås recess 1527 verkställda indragningen till kronan av kyrkans överflödiga inkomster medförde, att kyrkan ej längre kunde bedriva sin vårdverksamhet. Ordandet av "fattigvård" blev istället en kronans angelägenhet.

Då de "fattiga" eller "tiggarna" i Sverige liksom i andra länder ökade i antal, började man att genom olika författningsföreskrifter försöka inskränka tiggeriet. I detta sammanhang framträder 1571 socknen för första gången som en organisatorisk enhet i fattigvårdsavseende. De fattiga, som var sjuka, vanföra och hjälplösa och ej fick plats på hospitalen skulle nämligen nu hysas i små sjukstugor, som socknarna skulle ansvara för. Övriga fattiga fick skaffa sig uppehälle genom att tigga och sockenprästen utfärdade tiggarpass, som gällde för ett visst område.

Man var denna tid icke befriad från vanart och brottslighet hos ungdomen. Gustav Wasa förbrådde i ett "plakat" Upplands-bönderna att de uppförde sina barn "i självsvåld, laster och brott, så att de varken räddes Gud, överhet eller föräldrar". (LUND)

Under 1600-talet

Först 1619 fastslogs i ett förslag till stadga om städernas administration nödvändigheten av att det i varje stad inrättades ett barnhus med syfte att avskaffa det tiggeri "som mången sedan barna-

åren vandes vid". Förslaget ledde dock ej till någon åtgärd.

1624 anbefalldes i en "*Konstitution emot tiggare och tidstjuvar*" (tidstjuvar=dagdrivare) barnhus på landet för de fattiga bondebarnen. På barnhusen skulle barnen redan från tidig ålder arbeta. Då de fyllt 18 år, skulle de sättas i tjänst eller till hantverk.

En barnavårdsanstalt togs i bruk i Stockholm 1624 men blev i strid med planen i den nämnda konstitutionen en kombinerad barnuppfostrings-, tvångsarbets- och straffanstalt. Både barn, lösdrivare och brottslingar intogs nämligen på anstalten. Ända fram till 1630 fortsatte den sannolikt att hysa barn. Regeringsmaktens försök att inrätta ett barnhus hade därmed misslyckats.

1638 togs ett nytt barnhus i Stockholm i bruk. Detta barnhus, som hade barn intagna till år 1921, fick så småningom namnet *Allmänna Barnhuset* och fick under detta namn stor betydelse för barnavårdens sociala och medicinska utveckling.

Att värlösa och fattiga barn fortsatte att utgöra ett problem visar *1635 års instruktioner för landshövdingarna* och *1642 års tiggareordning*. Båda dessa författningar innehöll "föreskrifter om att fattiga och värlösa barn, som ej kunde intagas på barnhuset i Stockholm skulle vårdas å fattigstugorna och njuta sitt uppehälle av de medel som anslagits till de fattigas underhåll". (PETERSSON)

Under 1700-talet

Att förhållandena på barnavårdsanstalterna ofta var otillfredsställande hade uppmärksamats av riksdagen, som i en skrivelse till Kungl. Maj:t 1756 framhöll, "att som de mesta barnen doge inom ett till två års ålder, sådana barn borde lämnas antingen hos sina föräldrar eller hos fostermodrar". Sedan barnen nått den ålder, att de kunde intagas i barnhus eller andra allmänna hus, skulle de där åtnjuta föda och uppfostran till 10—14 års ålder, då de borde utlämnas till manufakturister, hantverkare och andra". (PETERSSON)

Vid riksdagarna 1763—1766 ålades kommuner-

na att sörja för sina fattiga och nödställda till vilka även räknades barn.

1766 publicerade PEHR WARGENTIN det 1749 inrättade *Tabellverkets dödlighetsstatistik för Sverige*. Den höga dödligheten för barn väckte uppmärksamhet, och sociala och medicinska myndigheter började arbeta för bättre uppväxtförhållanden. 1785 rekommenderades i en *Kungl. kungörelse fosterbarnsvård på landet före barnhusvård*. I kungörelsen anfördes som skäl dels den kostsamma barnhusvården och dels barnhusbarnens vantrevnad och ohälsa. De psykiska risker som var förknippade med barnhusvård framhölls särskilt: "de skickligaste barn inom barnhuset ... sällan duga, då de därifrån utgå, varken till tjänsthjon eller i näringsstånden utan en föregången ny uppfostran och undervisning." (PETERSSON)

Ungdomens vanart och brottslighet tilldrog sig intresse och framkallade behov av åtgärder. 1704 kom en stadga enligt vilken "raspehus skulle lagas till, varuti såväl vanartiga tiggare som andra olydiga och osedliga barn och tjänstepojkar skulle straffas med arbete uti raspet av allehanda brasilieträ". Först 1798 förordnades om att de unga fångarna skulle skiljas från de äldre. (LUND)

Barn började bli föremål för vetenskaplig forskning och ROSÉN von ROSENSTEIN gav 1764 ut sin lärobok "Barnsjukdomar och deras botemedel".

Sexuella förbindelser utom äktenskapet bedömdes i det kristnade Sverige som synd. Barn i sådana förbindelser betraktades som parias och betecknades i kyrkböcker och prästbetyg som oäkta.

Enligt 1734 års lag skulle kvinna, som vid födelsen av ett oäkta barn dödar detta, halshuggas och brännas på bål, även om hon säger, att fostret var dödfött eller ofullgånget. Denna stränga lag minskade icke barnamordens antal, och det har gjorts gällande, att det var vanligt, att man hittade barnlik utan att man kunde finna modern. För att underlätta spaningarna efter modern, rekommenderades i ett *Kungl. brev av 1755*, att man i den stad där ett dött foster blivit funnet, men moder till detsamma icke kunnat "igenfinnas", genom mjölkning av alla ogifta av kvinnokönet skulle försöka finna den brottsliga.

1778 försökte man genom ett nytt *Kungl. brev* ytterligare motverka barnamorden. Då utfärdades nämligen "*Kongl. Maj:ts Nådige Bref angående Barnamord*", vilket gav modern rätt att vara okänd och på så sätt en möjlighet att undgå vanäran. Barnamordsbrevet blev gällande ända fram till 1918, då lagen om barn utom äktenskap trädde i kraft.

Allmänna Barnhuset blev den institution, som i slutet av 1700-talet kom att ta hand om barn födda av okänd moder. För att barnet skulle bli omhändertaget av Allmänna Barnhuset krävdes i regel en viss inlösensavgift, som kan ha erlagts av den ogifta moderns husbonde, av den anonyme fadern men också ibland av fattigvården. Detta inlösningsförfarande fick under 1790-talet en starkt ökad omfattning. (HÖJER 1958, ISBERG 1959)

Under 1800-talet

I *Kungl. Majestäts reglemente för barnmorskor av 1840* infördes en paragraf, genom vilken en vid hemlig förlossning biträdande barnmorska blev ålagd att råda kvinnan att uppteckna sitt namn och sin hemvist på ett papper, som skulle läggas in i ett kuvert, som barnmorskan hade att försegla och förse med två sigill. Detta kuvert skulle vid anmälan om barnets födelse eller vid dess dop överlämnas till prästen med en uppgift om den tidpunkt, som den okända modern uppgav som sin födelsestid och som prästen skulle anteckna i födelseboken. Denna upplysning om modern var den enda som födelseboken innehöll om henne. Därefter skulle prästen på det förseglade kuvertet anteckna dag, månad och år för ett gossebarns eller flickebarns födelse i den namngivna församlingen och samtidigt nämna, att fadern var okänd och modern okänd men enligt uppgift född som angivits. Vidare skulle prästen anteckna dagen för barnets dop. Detta kuvert skulle förseas med ytterligare två sigill och av barnmorskan överlämnas till den okända modern, som skulle uppmanas att till sin och barnets framtida säkerhet förvara detta kuvert.

Om modern i framtiden ville visa, att hon framfött sitt barn i lagenlig ordning, hade hon att

hänvända sig till pastorn i sin församling och till honom överlämna det förseglade kuvertet, och med anhållan om att få sitt namn infört hos barnet i födelseboken. I kvinnans närvaro skulle prästen bryta kuvertet och kontrollera, att modern enligt hans församlingsbok var född på den tid, som var angiven på kuvertet och skriven i den församling, som hon hade uppgivit. När riktigheten därav var styrkt, hade prästen att ombesörja, att hon blev inskriven som barnets mor i barnets födelseförsamling.

Denna paragraf i barnmorskelagen liksom det kungliga brevet vittnade om den hänsyn man tog till kvinnans bästa. För kvinnan blev det alltså möjligt att gömma sig som mor också för sitt barn. Det blev också möjligt för henne, att bli antecknad som mor om hon skulle ångra sin anonymitet. Barnet tillerkändes däremot inte rätten och möjligheten att få veta, vem modern var, och det blev också svårt för barnet att finna modern. Barnets fader fritogs allt ansvar. Vidare kunde en mor skriva vad som helst på lappen, som lades i det kuvert, som skulle förseglas och försees med sigill. Man känner till tre fall, då kuvertet lagstridigt öppnats av andra än modern eller vederbörande präst. I ett av kuverten låg en blank papperslapp, i ett annat en lapp med orden: "Pytt fick du veta det", och i det tredje låg en lapp med orden: "Drottning Sofia". (HÖJER 1958, ISBERG 1959)

Sedan det Kungl. brevet tillkommit sjönk antalet barnamord, men statistiken därom var synnerligen osäker. Författningen om okända mödrar möjliggjorde nämligen i hög grad, att barnamord begicks utan att bli uppdagade eller kom in i någon statistik. (ISBERG 1959)

De utomäktenskapliga barnens dödlighet var i äldre tider skrämmande och uppgick i huvudstaden under hela första hälften av 1800-talet till 400—450 ‰ vilket var ungefär dubbelt så högt som för de inomäktenskapliga barnen. Under åren 1801—1810 dog i Sverige under första levnadsåret av 1000 levande födda barn 183.0 i äktenskap födda och 483.6 utom äktenskap födda. Motsvarande siffror åren 1881—1890 var 102.4 resp. 181.9. (STRÖM, ISBERG 1959)

1892 riktade *Stockholms stads hälso- och fattigvårdsnämnder* Kungl. Maj:ts uppmärksamhet på de svåra sanitära förhållanden som rådde inom fosterbarnsvården i huvudstaden. Många tog fosterbarn mot ett engångsbelopp och gav sedan barnen en vanvård, som ledde till sjukdom och död. Fosterbarnsvård var i många fall en form av understöd åt personer, som ej hade förmåga att försörja sig själva och icke hade förstånd eller erfarenhet nog för att ge barn nöjaktig vård. Det blev därför så småningom tal om "änglamakerskor" och "fosterbarnsindustri". (PETERS-SON)

Alltjämt var ungdomens vanart och brottslighet aktuell. 1864 stadgades att brottslingarna under 15 år icke skulle intagas på fängelse eller straffanstalt utan på allmän uppfostringsanstalt. Skyddsanstalter för ungdomar var då redan upprättade. 1838 kom Råby Räddningsinstitut i Skåne, 1841 Fröbergsska uppfostringsanstalten i Kalmar, 1847 Räddningsinstitutet i Göteborg och 1864 Folåsa i Östergötland. (LUND)

Intresset för fosterbarn kom i tidssammanhang med det växande intresset för hälso- och sjukvårdsutveckling. Man tog upp kampen mot tbc och epidemisjukhus skapades. Banbrytaren för den pediatrika undervisningen i Sverige var FREDRIK BERG, som genomdrev att en professur i pediatrik med obligatorisk undervisning i ämnet upprättades 1845 och förlades till Allmänna Barnhuset. 1854 kom den andra barnkliniken vid kronprinsessan Lovisas vårdanstalt för sjuka barn. (PETERSSON)

1900-talet

I slutet av 1800-talet började den profylaktiska inriktningen i medicinen bli alltmer markerad och för läkarna stod det ifråga om späda barn ganska tidigt klart, att mycket kunde vinnas med förebyggande åtgärder.

Vid denna tid hade läkarna i Frankrike startat "goutte-du-lait"-verksamheten. Stockholm fick sin första "mjölkdroppe" år 1901 och den följdes snart av flera i huvudstaden och andra större städer. Betydelsen av denna verksamhet blev uppen-

bar, men först 1938 kom den statligt understödda, förebyggande mödra- och barnvården.

(STRÖM)

1902 antogs en lag om fosterbarn. Att en sådan lag kom så sent berodde på att man befarade, att en kontroll över fosterbarnen skulle avskräcka folk från att ta sådana. Anledningen till att lagen trots detta tillkom var sannolikt, att missförhållandena på den tiden "var så skriande" och att fosterbarnens svåra situation i första hand bedömdes vara en angelägenhet för hälsovård och kroppsvård. Vad t. ex. detaljen "dödlighet för utom äktenskapet födda under första levnadsåret" beträffar, hade den visserligen sjunkit men var ännu hög vid jämförelse med motsvarande dödlighet för de i äktenskap födda. Under åren 1891—1900 avled nämligen av 1000 levande födda barn under första levnadsåret 166.2 utom och 93.8 inom äktenskapet födda. *"Fosterbarnslagen var en hälsovårdslag"*. Anmärkningsvärt var, att endast barn, som vårdades mot ersättning av andra än egna föräldrar, styvföräldrar, far- eller morföräldrar eller laga förmyndare och som icke fyllt 7 år, blev föremål för tillsyn. Tillsynsområdet var således begränsat. Samhället måste gå varsamt fram, då det med denna lag tog sig rätten att kontrollera omhändertagna barns vård. Kontrollen skulle utövas av hälsovårdsnämnd eller kommunalnämnd. Dock kunde en särskild fosterbarnsnämnd tillsättas och till ledamot kunde väljas *en kvinna*. Lagens effekt blev givetvis liten.

Änglamakeriet fortsatte. I en skildring från 1906 heter det bl. a.: "näppeligen undgick någon besökande att rysa vid åsynen af barnens aftärda, skrynkliga, käringliknande ansikten och den som tog mod till sig och slog upp bäddarnas s. k. täcken, möttes (ej af en afskyvärd lukt, ty den kunde ej lätt blifva värre än den var i hela rummet) utan af en förfärande syn. Där låg barnet i sina tunna, grönaktigt missfärgade tarmuttömningar med flockor af ystad mjölk. Större delen af barnets kropp utgjordes af ett onaturligt stort, utspändt underlif, å rygg och klinkor visade sig en blårod, vätskande, vidsträckt sårig yta, och armar och ben voro smala som stickor." . . . "Ett tydligt begrepp om arten af barnens kosthåll fick man af

vämjeliga suddar i de små barnens munnar, af s. k. nappar med sur, ystad mjölk uti samt af här och där stående skvättar af förskämd mjölk. I en sådan dödens förgård hördes ej något högljudt skrik, om ej möjligen från något barn, som helt nyligen blifvit intaget i denna "vårdanstalt" och ännu ej hunnit blifva acklimatiserad. Nej, här härskade ett dämpadt kvidande, som, när det från något håll hördes mera störande, mildrades af vårdarinnan genom att gifva den jämrande in opiidroppar (ROSÉNS bröstdroppar) eller — ännu enklare och lättare — genom att blöta någon af de öfverallt liggande sura, förgiftade suddarna i brännvin och därefter stoppa den i barnets mun". (SVENSSON)

En överbarnmorska på ett barnbördshus, syster Anna, berättade från 1904, att hon en dag under besökstiden gick upp på en av sina salar. "Till sin förvåning fann hon då, att några fattigt klädda gamla kvinnor, som såg allt annat än förtroendeingivande ut gick omkring där från säng till säng och hade viskande samtal med de sängliggande kvinnorna, förlösta och oförlösta. Hon låtsades inte om att hon i all stillhet gjorde sina iakttagelser. De underliga gamla kvinnorna föreföll vara särskilt intresserade av de unga, ogifta patienterna. — Senare på dagen återvände hon till sina salar och frågade då i vilket ärende de gamla kvinnorna hade besökt dem. Jo, de hade sagt sig vara villiga att hjälpa de ogifta mödrarna genom att ta omhand deras barn för en ringa penning, när de lämnade barnbördshuset. Det kunde ske mot en liten ersättning per månad, men det kunde också gå för sig att de tog emot ett barn mot en summa, några hundra kronor, i ett för allt, d. v. s. för barnens hela uppväxttid. Det sista hade de särskilt velat rekommendera, för därmed skulle ju mödrarna bli befriade från vidare bekymmer om barnen. Närmare överenskommelse om beloppets storlek kunde träffas, när mödrarna blifvit utskrivna och kom med sina barn. Mödrarna behövde således nu inte ligga och oroa sig för sina barn. Och gummorna hade lämnat lappar med sina namn och adresser. — Syster Anna antecknade dessa och gav envar av mödrarna vissa råd. — Några dagar senare var gummorna där igen och gick sin rond på salarna. — Men syster Anna var ställd inför frågan: Vilket

blir de här barnens och deras mödrars öde, när de lämnar barnbördshuset?

En eftermiddag gick syster Anna ut i staden för att se, hur det såg ut hos de där gamla kvinnorna. Skulle hon finna några barn hos dem, och om så var fallet, hur sköttes de? — Den dagen fick hon kännedom om en skräckens värld. De gamla kvinnorna kom att för hennes ögon stå som skrämmande häxor, präglade och omgivna av fattigdom, snusk och smuts. Och de späda barn, som hade burits ut genom barnbördshusets dörr av sina mödrar och då hade varit små hälsoknappar med rosiga kinder och gott hull, de låg nu där i något eländigt litet gårds- eller vindsrum i en gammal smutsig vagga eller på ett trasigt sofflock, såriga, vissna, gråbleka, på urinvått underlag med en smutsig diflaska bredvid sig. Ett och annat barn hade mottagits för en ringa månadsersättning, men det fanns också barn, som hade lämnats mot löfte om en löjligt liten engångsbetalning. Det fanns också mödrar, som, sedan de lämnat sina barn, inte vidare hade låtit höra av sig med någon ekonomisk ersättning. Gummorna kunde förstås också tala om, att de hade haft barn, som efter någon tid hade avlidit". (ISBERG, 1959)

I de råd och anvisningar, som var införda i den för sociala myndigheter avsedda boken om lagstiftningen om barnavård, förtjänar följande att noteras: "barnet får aldrig matas med tuggor, emedan detta är både osnyggt och ohälsosamt" ... "användandet av sudd är, som skadligt för barnet alldeles förbjudet" (sudd=en trasa doppad i brännvin).

Angående barns intagning å Allmänna Barnhuset, underströks i anvisningarna, att "barnhuset" endast bör "anses såsom en tillflyktsort, där barnet vårdas, tills det med tillförlitliga fosterföräldrar skall förses, åliggande direktionen och intendenten att på allt möjligt sätt befordra barnets snara utlämnande till väl vitsordat folk, som mot bestämd fosterlön vill åtaga sig deras uppfostran". (SUNDBERG)

1902 kom också en andra barnavårdslag, *lagen om uppfostran av vanartade och i sedligt avseende försummade barn*. Uppfostran skulle ombesörjas av skolrådet eller en särskild barnavårdsnämnd.

Det var således tre kommunala organ, som svarade för samhällets sociala barnavård: kommunalnämnd, hälsovårdsnämnd och skolråd. Som redan nämnts fanns emellertid möjlighet att delegera fosterbarnen till en särskild fosterbarnsnämnd och de vanartade och sedligt försummade barnen till en "barnavårdsnämnd". Omsorger av ekonomisk natur för dessa barn vilade på fattigvårdsnämnden. Följande ur ett föredrag 1906 om "Fattigvården som folkuppfostrande institution" förtjänar återgivas: "Den kommun som låter fattigvårdsbarnen gå på auktion eller på annat sätt komma till den minstbjudandes hem utan att någon sedan känner sig bära ansvar för att de i detta hem verkligen få något, som kan göra skäl för namnet föräldravård, eller den kommun, som i sitt fattighus bland kroppsligt sjuka, själsligt defekta och moraliskt fallna individer inhyser ett 20-tal eller ett 50-tal barn, gifva sannerligen icke sockenborna en lektion i att betrakta barnen såsom hemmets och samhällets dyrbaraste egendom".

I *lagen om barn utom äktenskap den 14 juni 1917* tillerkändes utom äktenskapet födda barn rätt att bära moderns namn. I lagen förordnades också, att båda föräldrarna skulle bidra till barnets underhåll och fostran. För kvinna, som är havande utom äktenskapet skall barnavårdsnämnden förordna en barnavårdsman för det väntade barnet. Tanken på en barnavårdsman kom upp till debatt efter ett föredrag vid den första nordiska barnavårdskonferensen i Köpenhamn 1905. (ISBERG 1905, 1959) Enligt bestämmelserna för barnavårdsmannen åligger det denne att bistå modern med råd och upplysningar, tillse att barnets rätt och bästa behöriigen tillvaratages och i sådant hänseende ofördröjligen vidtaga åtgärder till fastställande av barnets börd samt tillförsäkrandet av underhåll för barnet. Dessa bestämmelser medförde att det Kungl. brevet från 1778 förlorade laga kraft.

1917 kom också *lagen om adoption*. I och med tillkomsten av lagen om adoption 1917 utökades antalet möjligheter för utom äktenskapet födda barn:

1. Barnet legaliseras genom att modern gifter sig med barnets fader. Dessa utom äktenskap födda

barn bör stå närmare de inom äktenskapet födda barnen än andra barn, som fötts utom äktenskapet. Endast tidpunkten för föräldrarnas vigsel och den rättsliga ställningen skiljer dem praktiskt från den familjesituation, som är vanlig för barn födda inom äktenskapet. Dessa barn födas egentligen i "äktenskap med uppskjuten vigsel". (HÖJER, 1959)

2. Modern behåller barnet och gifter sig med annan än barnets fader. Barnet blir då styvbarn och kan bli adoptivbarn, om det adopteras av styvfadern, eller av styvfadern och modern gemensamt.
3. Barnet stannar hos modern, som har möjlighet att ensam adoptera det i syfte att dölja, att barnet är fött u. ä.
4. Barnet avlägsnas från modern och går till fadern, som kan adoptera barnet för att dölja, att det är fött u. ä.
5. Barnet avlägsnas från modern och får sin uppväxt som fosterbarn:
 - a) hos släktfamilj
 - b) hos familj, som ej är släkt med barnet.
6. Barnet avlägsnas från modern och placeras som adoptivbarn:
 - a) hos släktfamilj;
 - b) hos familj, som ej är släkt med barnet.
7. Om det utomäktenskapligt födda barnet är fosterbarn, kan det i fosterhemmet få en så fast förankring, att det blir självklart för fosterföräldrarna att adoptera det.
8. Är det utomäktenskapligt födda barnet påfallande mentalt eller kroppsligt defekt, kan det placeras på vårdanstalt. Liksom fallet är i andra länder, har man under de sista åren börjat diskutera och pröva möjligheten av att få det mentalt eller kroppsligt defekta barn, som anses behöva ett föräldrahemms omvårdnad, placerat i fosterhem eller adoptivhem.

HYRENIUS och ZACKRISSON redogjorde 1955 för en undersökning rörande utom äktenskap födda barn i Göteborg 1928—1954 och fann då, att det inom en grupp av ursprungligen 849 barn fram till 16 års ålder hade inträffat följande:

- 5 % har avlidit
- 41 % har legitimerats

10 % har adopterats före ev. erhållande av styvfader

29 % har erhållit styvfader och kan uppdelas på

- 5 % som senare adopterats av styvfadern
- 5 % som senare adopterats av annan person

19 % som erhållit styvfader och kvarstår som i juridisk bemärkelse utomäktenskapliga

15 % förblir under hela tiden utomäktenskapliga (modern icke gift efter barnets födelse)

Den splittrade barnavårdsorganisationen upphörde i och med 1924 års lag om *samhällets barnavård* (BVI 24). Hjälpåtgärderna för barn som visats utom det egna hemmet samlades då under ett organ, barnavårdsnämnden. Denna barnavårdslag utbyggdes 1934 till en lag om *samhällets barnavård och ungdomsskydd* och genomgick ändringar 1945 i delar, som avsåg barnavårdsanstalter och fosterbarnskontroll. 1924 års lag ersattes 1961 av 1960 års lag om *samhällets barnavård* (BVI 60). I denna lag tilldelas barnavårdsnämnd i kommun följande fyra uppgifter:

1. uppgifter av allmänt förebyggande art
 2. skyldighet att ingripa beträffande barn och ungdom. Ingripandet bör dock i första hand ske i förebyggande syfte att om möjligt onödiggöra ett omhändertagande
 3. kontroll av fosterbarnsvården
 4. tillsyn av barnavårdsanstalterna
- 1900-talets lagstiftning rörande behandlingen av "minderåriga förbrytare", har siktat på att "förekomma det onda" genom att i tid bereda lämplig uppfostran.

Vanartsbegreppet

Vanartsbegreppet, som i lagstiftningen första gången nämnes i 1902 års lag om uppfostran av vanartade och i sedligt avseende försummade barn, har under årens gång definierats olika. Enligt förslaget till lagen är de barn att anse som vanartade som "genom begångna, men ej i laga ordning beifrade brottsliga handlingar eller genom bettleri,

skolförsummelser eller annorlunda ådagalagt dåligt uppförande visat, att de uppfostringsmedel, öfver hvilka hemmet och skolan förfoga, äro otillräckliga för deras tillrättaförande". (SUNDBERG)

Vanartsbegreppet förekommer också i *BVL 24*. HÖJER t. ex. definierade vanart såsom "ett utslag av bristande förmåga att anpassa sig efter samhällets lagar" o. s. v. och synes då utgå från en "mera konstant beskaffenhet hos barnet". (BRAMSTÅNG) ISBERG gjorde gällande, att "barnavårdsnämnden i första hand" har att "taga hänsyn till barnets art och ej till barnets gärning" och framhöll, att barnavårdsnämnden har att "uppmärksamma och intressera sig för barnets historia, dess sociala förhållanden, dess miljö och dess hem". (ISBERG 1927) Det mångtydiga ordet vanart har försvunnit ur lagtexten i *BVL 60* och i stället ersatts av entydiga och beskrivande ord: brottslig gärning, sedeslöst levnadssätt, underlåtenhet att efter förmåga ärligen försörja sig, missbruk av rusdrycker eller narkotiska medel o. s. v.

Vård i enskilt hem före barnhemsvård

Sedan mitten av 1700-talet har således de myndigheter, som haft att besluta om värlösa barns omhändertagande och vård, mer och mer kommit till insikt om att vård i enskilt hem om möjligt bör tillgripas före barnhemsvård. I 1960 års lag om samhällets vård av barn och ungdom är denna princip fastslagen och gäller i synnerhet för barn och ungdom under 16 år. Endast i särskilda fall måste en barnhemsplacering tillgripas. Sådana särskilda fall kan utgöras av barn, som är omhändertagna för utredning, barn som är mentalt störda och ej kunna anförtröas enskilda hem, barn vars biologiska föräldrar vägra att lämna barnet till fosterhem o. s. v.

Familjen, den naturliga miljön för det uppväxande släktet

Samhället betraktar familjen som den naturliga miljön för det uppväxande släktet och som den

miljö, som bäst av alla kan ge barn möjligheter till att utvecklas mångsidigt och harmoniskt. Samhället bygger därför i hög grad på den lilla enheten familjen (HÖJER, 1965) och detta är anledningen till att man under 1900-talet i ökad omfattning försöker trygga familjens sammanhållning och bestånd dels genom *familjepolitiska stödåtgärder* såsom moderskapspenning, barntillägg, barnpension, allmänt barnbidrag, allmänt studiebidrag, bosättningslån, familjebostadsbidrag, daghem och lekskolor och dels genom *socialmedicinsk barnavårdsverksamhet* såsom förebyggande mödra- och barnavård, barnavårdscentraler, folktandvård, psykisk barn- och ungdomsvård, familjerådgivning och skolhälsovård.

LITTERATURFÖRTECKNING

1. *Bramstång, G.*: Förutsättningarna för barnavårdsnämndens ingripande mot social ungdom. Lund 1964.
2. *Hovstad, J. och Wedrup, K.*: Barneutbering. I Bd 1. av Kulturhistoriskt lexikon för nordisk medeltid. Malmö 1956.
3. *Hyrenius, H. och Zackrisson, U.*: Utom äktenskapet födda barn i Göteborg 1928—1954. (Del 1 av undersökning rörande barn i ofullständiga familjer). Göteborg 1955.
4. *Höjer, K. J.*: I vilken omfattning kan en kvinna som föder sitt barn utom äktenskap hålla samman med sitt barn? Sociala meddelanden n:r 2, 1957.
Höjer, K. J.: Ogift moders rätt att vara okänd. Sociala meddelande n:r 7, 1958.
Höjer, K. J.: Samhället och barnen. Stockholm 1965.
5. *Isberg, H.*: Det oäkta barnets rätt. Lund 1905.
Isberg, H.: Barnavårdsnämnden och barnet, i Tidskrift för barnavård och ungdomsskydd n:r 2, 1927.
Isberg, H.: Så var det . . . Malmö 1959.
6. *Lund, D.*: Ungdomsbrottslighet och vanart i Sverige. Lund 1921.
7. *Petersson, T.*: Översikt över Allmänna barnhusets historia. Stockholm 1927.
8. *Pirinen, K.*: Fattigvård. I bd. 4 av Kulturhistoriskt lexikon för nordisk medeltid. Malmö 1959.
9. *Ström, J.*: Barnadödlighetens nedgång i Sverige och orsakerna därtill. Nord. medicin n:r 38, Bd 50, 1953.
10. *Sundberg, E.*: Lagstiftningen om barnavård. Stockholm 1903.
11. *Svensson, I.*: Om dibarn och deras mödrar i fattigvårdshänsende. N:r 6 i skriftserien Fattigvård och folkförsäkring. Stockholm 1906.